

Vázení a milí návštěvníci,

při svých pěších či cyklistických toulkách Podyjí se setkáte nejen s krásnou a zachovalou přírodou, ale i s doklady dávného spirituálního sepětí člověka s krajinou. Boží muka, kříže, kapličky a sochy po staletí spoluvytvářely typický obraz české krajiny. Tyto drobné sakrální památky se staly tlumočníky krajinné paměti. Dávají krajíně řád, estetickou hodnotu, harmonické vztahy a měřítko. I v dnešní překotné době osloví vnímavého poutníka prosté poselství, které v každé z nich zanechal jeho tvůrce. Přes časovou propast k nám promlouvají osudy, tužby a přání lidí, kteří zde kdysi žili.

Funkce sakrálních staveb

Žádná sakrální památka nebyla v krajině postavena samostatně. Nejsilnějším motivem vedoucím ke vzniku jednotlivých staveb byla pochopitelně zbožnost tehdejšího člověka. Sakrální stavby měly být pobídkou k zastavení, modlitbě a k usebrání. Budovány byly i jako prosba za ochranu proti nemocem a pohromám, za vyslyšení v tísni či za odvrácení neštěstí. Silným důvodem byla i prosba za ochranu lidských obydlí. Velmi často se aspekty náboženské prolínaly s motivy memoriálními. Sakrální objekty proto upomínají na události spjaté s daným místem. Někdy jsou vzpomínkou na toho, kdo zemřel v daleké cizině a nemohl být pochován doma, často označují místa, u nichž došlo k tragické události – k vraždě či k úmrtí způsobeným bleskem, pádem stromu nebo smrtelným úrazem. Jiné památky jsou vzpomínkou na ty, kteří zahynuli při různých pohromách, nemocích a válkách.

Sochy

Již v 17. století se v české krajině začínají objevovat kamenné sochy. Byly umísťovány na soklech zdobených římsami, bohatými ornamenty a figurálními reliéfy. Postavy světců nesou atributy, které umožňují jejich rozlišení. Nejčastěji je ztvárňovaný sv. Jan Nepomucký, oblíbený patron proti suchu i povodním. Jeho sochy stávají většinou na mostech klenoucích se nad vodním tokem. V ruce drží kříž a palmovou ratolest. Sochy tohoto světce nalezneme nejen v českých zemích a v sousedním Rakousku, ale i v celé střední Evropě.

Sv. Florián, patron hasičů, chránil vesnice proti požárům. Oblečen je jako římský voják, v ruce drží vědro, kterým hasí hořící dům. V Podyjí se můžeme setkat například i se sochami sv. Antonína Paduánského, sv. Josefa či sv. Cyrila a Metoděje.

Časté bývá i vyobrazení Panny Marie (Pieta, Madona, Panna Maria Bolestná a Neuposkvrněná). Tyto sochy mají většinou i vysokou uměleckou hodnotu.

Sochy v Podyjí jsou často zhotoveny z mušlového vápence nebo pískovce. Mezi návštěvníky Podyjí je asi nejznámější sochou postava Panny Marie Immaculaty na Kraví hoře, která na toto místo byla po náročném opravě přenesená v roce 2004. Turisté se často zastavují i na odpočinkovém místě nad Konicemi se sochou sv. Antonína Paduánského.

Kříže

Kříž se stává křesťanským symbolem ve 4. století, kdy přestal sloužit jako popravní nástroj. Není zcela známo, kdy se kříže v naší krajině začínají vztýčovat. K nejstarším dochovaným křížům náleží tzv. smírčí kříže, které však v Podyjí nenalezáme. Předpokládá se, že tyto kříže byly součástí mimosoudního narovnání mezi vrahem a rodinou oběti.

Původní dřevěné kříže rychle podléhaly povětrnostním podmínkám. Navíc bylo v dřívějších dobách jejich dřevo používáno pro magické praktiky. Ty stávající proto patří k mladším z 20. století. Známý je například jednoduchý kříž v lokalitě U Oveček na Hradišti.

Počátkem 18. století se v krajině objevuje kamenný nebo železný kříž posazený na honosném kamenném podstavci. Kříž bývá někdy oklopen postavami Matky Bolestné či Máří Magdalény. Podstavce bývají zdobené figurálním dekorem i bohatými ornamenty. Kamenné kříže se staví i po celé 19. století a objevují se i na začátku 20. století. Tyto však již mají jednodušší členění podstavců bez reliéfů a jsou většinou opatřeny kovovým korpusem. Na soklu bývá vyznačena datace a dedikace.

V 19. století se začaly hojně používat kříže litinové umísťované na kamenné nebo zděné sokly. Jedná se o objekty rozmanitých forem. Všechny však nesou korpus Krista, nad hlavou s nápisem INRI. Litinové kříže z Podyjí byly sériově vyráběny v Salmově slévárně v Blansku. Je zachován i katalog této firmy z počátku 20. století čítající asi sto typů křížů různých velikostí a tvarosloví.

Kapličky

Významným prvkem barokní české krajiny se od 17. století staly stavby kapliček. Jejich obliba přetrvávala i následující dvě století, výjimečně se můžeme setkat i s kapličkami vystavěnými v dnešním moderním věku. Výklenkové kapličky jsou tvořeny plným zděným hranolem nejčastěji obdélníkového půdorysu s výklenkem pro obraz či plastiku. Méně obvyklé bývají kaple postavené na půdorysu trojúhelníku symbolizující Nejsvětější Trojici. Prostorové kapličky jsou koncipovány ve větším měřítku, neboť umožňují, aby do nich vstoupila jedna či více osob. V interiéru bývá malý oltář zpravidla se sochou nebo obrazem světce. Kapličky jsou zastřešeny taškami, prejzy, cihlami a v minulosti hojně šindelem. Ve výklenku, většinou zakončeným kruhovým segmentem s kovovou mříží, nalezneme plastiku, obraz malovaný na plechu či dřevě, prostý tištěný obrázek nebo je zde vymalována freska. Fasáda je často členěna profilovanými římsami, pilastry nebo lizénami a dalšími ornamenty. Štít bývá obvykle zakončený kovovým křížkem. S kapličkami se můžeme setkat nejen v obcích, ale i ve volné krajině podél cest a na rozcestích. V Podyjí převažují zděné klasicistní kaple z 18. a 19. století. Největší množství je jich koncentrováno opět na východním okraji Národního parku Podyjí a v okolí rakouského města Retz. Ke krásným opraveným stavbám náleží například kaplička u Popic s motivem Útěk do Egypta.

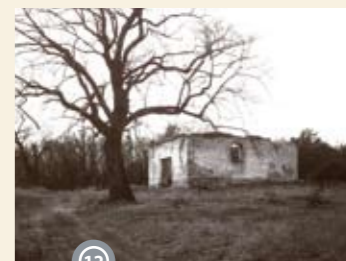

Poutní kaple

Nedaleko od Popic stávala v třešňovém sadu již v 17. století sloupková boží muka s vyobrazením Panny Marie Bolestné, která dle pověsti v roce 1680 odvrátila morovou epidemii. V březnu 1815 byla na tomto místě vysvěcena úhledná klasicistní poutní kaple s obrazy znojemského malíře Lederera. Kaple dle pověsti zachránila v roce 1832 vesnici před epidemií cholery, která jinak těžce postihla okolní kraj.

Po násilném odsunu německých obyvatel roku 1945 kaple pustla, v druhé polovině sedmdesátých let se zřítil krov i klenba. Ze stavby zbyly pouze obvodové zdi. K obnově kaple došlo až v roce 1993 díky iniciativě Nadace pro obnovu církevních památek děkanství znojemského a finanční sbírce z dobrovolných darů věřících kraje i bývalých německy mluvících rodáků. V oltáři jsou uloženy ostatky sv. Klementa Hofbauera, rodáka z Tasovic. Poutní socha se bohužel zachovala pouze v torzu. Její větší část proto musela být vyřezána nově. V roce 2007 však byla soška z kaple ukradená. Autorem nové výtvarné výzdoby kaple je malíř Milivoj Husák.

V roce 1995 byla u kaple vyhloubena 17 metrů hluboká studna, jejíž voda je symbolem obnoveného duchovního života. Ke kapli jsou pořádány pravidelné měsíční poutě.

1 Na poutníky vlnivě shlíží sv. Antonín Paduánský již od roku 1744

2 Boží muka v Mašovicích byla zhotovena v roce 1676
3 Boží muka z mušlového vápence u opuštěné polní cesty nedaleko Popic

4 Socha sv. Jana Nepomuckého v rakouské obci Kattau
5 Sousoší Loučení Krista s Pannou Marií v Havraníkách

6 Bauerův kříž byl k silnici do Havraníků přemístěn v osmdesátých letech 20. století
7 Mniskův kříž nechala postavit Helena kněžna Mnisková ve Vranově nad Dyjí

8 Nedaleko Lesné stojí v polích zapomenutá klasicistní kaple
9 Kapli při cestě z Konic na Kraví horu zdobí reliéf s výjevem Zvěstování Panně Marii
10 Kaple v polích u Popic trpělivě čeká na opravu

11 Kolorovaná pohlednice poutní kaple u Popic z třicátých let 20. století
12 Torzo poutní kaple v osmdesátých letech minulého století
13 Poutní kaple u Popic byla opravena v roce 1993

14

V těsné blízkosti státní hranice nad obcí Oberretzbach stojí mariánská kaple a odkryté základy původního mariánského poutního kostela. Tajemné místo zvané Heiliger Stein sloužilo k rituálním a kultovním účelům patrně již v prehistorických dobách. Později bylo považováno za zázračné i v křesťanské době, neboť zde došlo k několika uzdravením. Farní kronika v Retzu z roku 1647 například uvádí, že voda zachycená v kameni uzdravila měšťanku Kateřinu Oberhammerovou, jež pak z vděčnosti nechala v roce 1653 postavit u kamene mariánskou kapli. Roku 1680 byla pro poutníky vykopána studna nalézající se v dnešní kapličce. V roce 1755 byl vystaven velký mariánský kostel, který však byl při josefínských reformách v roce 1785 zbourán. Místo však bylo i nadále u poutníků velmi oblíbené. Jako náhrada za zbouraný kostel pak sloužila poutníkům kaple se studnou a barokní sochou Panny Marie. Od roku 1989 se zde každoročně na sv. Jana Křtitele konají společná setkání rakouských a českých věřících.

15

14 Heiliger Stein nedaleko Mitterretzbachu s poutní kapličkou
15 Základy zaniklého poutního kostela

16

⋮ Křížové cesty

V české krajině, zejména v blízkosti poutních míst, se můžeme setkat s křížovými cestami. Ty se vyvinuly z božích muk, na kterých byly nejdříve zobrazovány scény z umučení Krista. Křížovou cestu tvořil před nástupem baroka ikonografický celek sedmi výjevů – zastavení zobrazujících odsouzení Ježíše Krista, jeho cestu na Kalvárii, ukřížování a kladení do hrobu. Od 17. století se počet zastavení ustálil na čtrnácti. Nejčastěji se setkáme s křížovou cestou, která má podobu božích muk nebo poklon směřujících obvykle na vrchol kopce, kde stojí Kalvárie tvořená třemi kříži.

Serpentinovou cestu vedoucí od Gránického potoka ke kapli svatého Eliáše na Hradišti lemují 14 klasicistních poklon. Atmosféra křížové cesty je umocněna romantickým prostředím Gránického lesoparku. Každý rok v čase Velikonoce si zde v potměšilé večerní atmosféře připomínají věřící poslední cestu Ježíše Krista.

Na obvodové zdi opravené Popické kaple jsou umístěny moderně pojaté reliéfy jednotlivých zastavení křížové cesty. Jsou vyrobeny podle řezb M. Floriána ze Staré Říše. Nad městem Retz v okolí větrného mlýna nalezneme na vrcholu kopce zvaného Kalvarienberg křížovou cestu tvořenou barokními sochami z roku 1727. Jejím tvůrcem je Jakob Seer, člen tzv. Eggenburgské školy. Sochy působí velmi výrazným impresivním dojmem. K nejjímavějším patří první sousoší vyjadřující loučení Krista s Pannou Marií.

16 Na kopci Kalvarienberg nad městem Retz najdeme barokní křížovou cestu
17 Zastavení křížové cesty nás dovedou na Hradiště u Znojma

⋮ Doprovodná zeleň

Soliterní stromy vázané na drobné sakrální stavby spoluvtváří typický obraz české krajiny. V období baroka se začínají vysazovat stromy již při zakládání sakrálních staveb, na kterých bývaly také zavěšovány svaté obrázky. K rozšíření stromů u drobných sakrálních objektů dochází i nařízením Marie Terezie z roku 1769. Vzrostlé stromy rostoucí u božích muk, kapliček, křížů a soch umocňují kultovní místo. Mohutné koruny stromů jedinečným způsobem doplňují, obohacují a zesilují estetický účinek drobných staveb. Přírodní i kulturní prvky tak vzájemným působením dosahují udivující harmonie. Je pochopitelné, že nejčastějším stromem rostoucím u sakrálních staveb bývá lípa. Setkat se však můžeme i s duby, břízami nebo některými druhy ovocných stromů.

Krásné staré stromy se spolupodílí na genu loci spirituálních míst. Vytváří úžasný prostor, zklidňují duši a roztěkanou mysl. V neposlední řadě pak poskytují poutníkům, turistům a rolníkům blahodárny stín. Zeleň vázaná na církevní stavby je nesmírně cenná i z hlediska ekologického, rekreačního a estetického. Je více než chvályhodné, že i dnes jsou opět vysazovány u opravených nebo nových sakrálních staveb mladé stromy.

18

19

18 Poutní kaple s mohutnou korunou lípy srdčité
19 Mladý jírovec u sousoší z roku 1748 na státní hranici nedaleko Šatova
20 Barokní kaple u Onšova v doprovodu vzrostlé lípy

21

⋮ Obnova poničených sakrálních staveb

Rok 1948 s sebou přinesl nejen politický a morální úpadek společnosti, ale i zásadní změnu v pohledu na sakrální památky ve volné krajině. Jejich existence se často stala ideologicky nepřijatelnou. Mnohé z nich byly zničeny nebo záměrně poškozovány. Dnes již těžko někdo spočítá, kolik sakrálních staveb bylo společně s remízky, mezemi, cestami a stromy zlikvidováno při scelování pozemků předznamenávajících socialistickou zemědělskou velkovýrobu. Ty, které přežily následky „velké kulturní revoluce“, postupně chátraly. Je paradoxní, že některé z nich nezankly jen proto, že byly evidovány jako strategické topografické body ve vojenských mapách.

Situace se změnila až po roce 1989. Mnohé sakrální stavby byly v nedávné době odborně opraveny, další na své vzkříšení teprve čekají. Správa Národního parku Podýjí například obnovila Mnizkův kříž u Vranova nad Dyjí. Kaplička u silnice vedoucí z Lesné do Vranova byla nezištně opravena lesníkem z nedaleké hájovny. Rekonstrukci drobných staveb provádí nebo iniciuje i Nadace pro obnovu církevních památek děkanství znojemského. Mnohé stavby byly opraveny díky pochopení obecních úřadů. V okolí Hnanic dokonce nalezneme i řadu zcela nových kaplí vystavěných na popud místní samosprávy.

23

21 Kamenný kříž u silnice na okraji Konic (2003)
22 Oprava byla provedena v roce 2008
23 Zpustlá barokní kaple nad hrází Vranovské přehrady (2011)

24

25

26

27

Moderní člověk potřebuje více než kdy jindy návrat k životním a spirituálním jistotám, které v minulosti pomáhaly našim předkům překonávat svízele všedního dne. Jedním ze způsobů, jak nalézt vnitřní klid i odpovědi na otázky týkající se naší existence, může být i putování tradiční českou krajinou. Krajinou s polní cestou lemovanou stromořadím, které směřuje k prosté bílé kapli na vzdáleném horizontu.

Správa Národního parku Podýjí

Na Vyhliďce 5, 669 01 Znojmo
tel.: +420 515 282 240, e-mail: info@nppodyji.cz
www.nppodyji.cz

Nationalpark Thayatal

Nationalparkhaus, 2082 Hardegg
tel.: +43 2949 / 7005, e-mail: office@np-thayatal.at
www.np-thayatal.at

Autor textu: Ondřej Lazárek, Petr Lazárek; Autoři fotografií: Petr Lazárek; Vydává: Správa Národního parku Podýjí; Grafická úprava a sazba: SCHNEIDER CZ graphic&design, s.r.o.; Tisk: Grafex spol. s r.o.

24 Socha Panny Marie před opravou (2003)
25 Opravená socha byla umístěna na Kraví hoře (2004)
26 Kaple u farské zahrady v Popicích (2004)
27 V roce 2006 byla kaple opět vysvěcena

DROBNÉ SAKRÁLNÍ PAMÁTKY

V REGIONU NÁRODNÍHO PARKU
PODYJÍ/THAYATAL

Malý průvodce
krajinou spirituálních staveb